

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

СУЩЕНКО РОМАН ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК [377.35:656.2–057.21]:005.73(043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ
В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Хмельницький – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Класичному приватному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
Романовський Олександр Георгійович,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувач кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Горбатюк Роман Михайлович,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, професор кафедри машинознавства і транспорту;

доктор педагогічних наук, професор
Діденко Олександр Васильович,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу;

доктор педагогічних наук, професор
Манько Володимир Миколайович,
Національна академія Служби безпеки України, головний науковий співробітник науково-організаційного центру.

Захист відбудеться «17» травня 2018 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 70.145.01 у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії за адресою: зала засідань, вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії за адресою: вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013; та на сайті академії за адресою: www.kgra.km.ua.

Автореферат розісланий «13» квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. С. Крищук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Культурне й духовне відродження українського народу, входження країни у світове постіндустріальне співтовариство передбачають домінування культурологічного вектору в професійній підготовці залізничних кадрів, що стосується важливих інтересів адаптації майбутніх інженерів залізничного транспорту до нових соціокультурних умов. Тому високоякісна професійна підготовка інженерних кадрів культурологічної спрямованості була й залишається джерелом інноваційного потенціалу нації, найважливішим складником людського капіталу та здійснення трансформації суспільних і культурних цінностей залізничників.

В умовах сьогодення безпека країни – одна з пріоритетних цілей нашої держави, тому якість підготовки майбутніх інженерів-залізничників набуває особливого змісту. Поява нових педагогічних парадигм, оновлення цінностей Укрзалізниці, її діалогу з культурою стимулюють особливий інтерес до пізнання й дослідження феномену «управлінська культура інженера залізничного транспорту» як важливого напрямку еволюційного прогресу цієї системи. Створення стабільних основ для оновлення культури залізничного виробництва в гуманістичному дискурсі має педагогічно, соціально й контекстуально закріпитися шляхом урахування взаємних цінностей у професійній діяльності майбутнього інженера залізничного транспорту, духовної взаємодії в системі виробничих відносин «Я» та «Інший», що є фундаментальною педагогічною основою формування управлінської культури, професіоналізму.

Професійна підготовка кадрового потенціалу, яку здійснює професорсько-викладацький склад закладу вищої освіти залізничного профілю, потребує постійного прискіпливого аналізу під кутом зору того, яким буде завтрашній день транспортних систем та технологій (і не тільки України). Цей процес ускладнюється відсутністю або послабленням ефективного педагогічного впливу викладачів вищої школи на духовно-культурне збагачення й професійний розвиток майбутнього інженера. Зростання розриву між матеріальними факторами й цілями та духовними потребами продовжує закріплювати технократизм мислення інженера, значно звужує професійну діяльність галузевими рамками, заважає об'єктивно оцінювати можливі наслідки інженерних рішень, змінювати себе й інженерну діяльність загалом.

Сучасні заклади вищої освіти залізничного профілю втрачають орієнтацію на формування інженера-інтелігента, якого в усі часи вважали представником національної технічної інтелігенції, ерудованою, висококультурною особистістю. Тому особливої актуальності набуває проблема оновлення та модернізації не лише освітніх цілей і технологій професійної підготовки фахівців залізничної галузі. Однією з найефективніших інновацій у контексті розвитку необхідних нових професійних компетентностей є набуття відповідних компонентів управлінської культури високопрофесійного майбутнього інженера, формування його вміння аналізувати, моделювати, планувати виробничі ситуації, знаходити шляхи оптимального розв'язання інженерних проблем, прогнозувати подальші

процеси оновлення професійної діяльності, що загострює потреби в культурологічній професіоналізації та індивідуалізації змісту й методів підготовки в закладі вищої освіти залізничного профілю.

Як зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., модернізація та розвиток освіти й науки повинні набути неперервного випереджального характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються в Україні та за кордоном. Тому на зміну вузькій спеціалізації прийшов комплексний підхід до підготовки інженерних кадрів.

Аналіз науково-педагогічних і нормативних джерел (Державна національна програма «Освіта («Україна XXI століття»)), Державна цільова науково-технічна та соціальна програма «Наука в університетах» на 2008–2017 рр., Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010–2015 рр., Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010–2019 рр., Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Концепція Державної програми реформування залізничного транспорту, Транспортна стратегія України на період до 2020 року, Стратегія розвитку залізничного транспорту до 2020 року, Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів тощо) дав можливість з'ясувати реальний стан якості вищої освіти залізничників, цілеспрямованої підготовки фахівців залізничної галузі та виявити наявні *суперечності* між:

– потребою у високопрофесійних, інтелігентних інженерах залізничного транспорту, здатних забезпечувати конкурентоспроможність у впровадженні нових інженерних технологій за наявності умов цього процесу та недостатнім рівнем педагогічної готовності викладачів до їхньої якісної професійної підготовки;

– актуальними новими управлінськими функціями міністерств і відомств, міжвідомчими відносинами та недостатнім правовим і науково-методичним забезпеченням якісного педагогічного процесу в закладах вищої освіти, спрямованого на формування управлінської культури інженерних кадрів;

– наявністю різноманітних бар'єрів у процесі оновлення інженерних технологій на робочих місцях і відсутністю в інженерів управлінської культури для їхнього подолання;

– визнанням психолого-педагогічною наукою переваг культурологічної освітньої парадигми та відсутністю цілісної системи формування управлінської культури інженера залізничного транспорту, що забезпечить цей процес.

Подолання цих суперечностей вимагає оновлення цілеорієнтованої професійної підготовки інженерів, управлінська культура яких є особливою ознакою професіоналізму, оволодіння майстерністю взаємодії з людьми, спрямованої на співпрацю відповідно до виробничих цілей. Під впливом ринкових реформ, визнання державою актуальності високопродуктивної управлінської культури фахівців будь-якої сфери у вітчизняній науці побачило світ багато праць, присвячених проблемі підготовки в закладах вищої освіти майбутніх керівників різноманітних служб і організацій, зокрема підприємницької діяльності й бізнесу, розвитку управлінської культури, службової етики керівника, цінностей і норм, які

формують стандарт поведінки менеджера.

Значний інтерес викликають наукові розвідки вітчизняних і закордонних дослідників основних положень теорії й методології управління, зокрема праці А. Афанасьєва, А. Берга, І. Блауберга, М. Вебера, О. Галуса, І. Герчикової, І. Ладенко, О. Романовського, О. Столбова, Ф. Тейлора, А. Файоля, Ф. Хміля, Г. Щокіна та ін.

Науково-теоретичні та організаційно-прикладні основи управлінської культури діяльності керівників розроблено та висвітлено в публікаціях Є. Березняка, В. Бондаря, О. Галуса, Л. Даниленко, М. Дарманського, Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, Л. Калініної, В. Козлова, В. Лутая, Л. Макаренка, В. Маслова, В. Олійника, С. Пікельної, Д. Тимохи, Є. Хрикова, Т. Шамової, Є. Ямбурга та ін.

Важливі аспекти культури державного управління в межах суб'єкт-об'єктної парадигми досліджували В. Авер'янов, Б. Бакуменко, А. Бурега, В. Гамаюнов, В. Князев, В. Луговий, В. Майборода, В. Малиновський, Н. Нижник, В. Огаренко, О. Скідін, С. Шевченко та ін.

Найвагоміший внесок у розвиток методологічних, науково-теоретичних засад розвитку управлінської культури в Україні зробили такі вчені: М. Білинська, М. Данько, О. Діденко, О. Долгарьов, В. Луговий, В. Манько, О. Пономарьов, О. Романовський, Л. Товажнянський, Т. Чернишенко, Л. Шипіліна та ін.

Тематика досліджень указаних авторів є достатньо широкою, проте формування управлінської культури як складника професіоналізму інженера залізничного транспорту не знайшла належного відображення в їхніх працях.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що вчені, визначаючи напрями дослідження професійної підготовки інженерних кадрів залізничної галузі, орієнтувалися переважно на традиції, а не на сучасні теоретико-педагогічні засади формування управлінської культури як складника професіоналізму інженера-залізничника в нових умовах соціуму та креативно-складної праці сучасного інженера, що зумовило вибір теми дослідження **«Педагогічні засади формування управлінської культури у майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи Класичного приватного університету «Розвиток творчої особистості в історії та теорії педагогіки» (номер державної реєстрації № 0114U006397), виконавцем якої є здобувач.

Тему дисертації затверджено вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 6 від 26.02.2014 р.), узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 3 від 25.03.2014 р.) й уточнено вченою радою Класичного приватного університету (протокол № 8 від 30.04.2014 р.).

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й експериментальній перевірці ефективності системи формування управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети поставлено такі **завдання дослідження**:

- 1) проаналізувати стан розробленості проблеми формування в інженерів залізничного транспорту управлінської культури в педагогічній теорії та практиці й визначити питання, що не знайшли необхідного наукового обґрунтування;
- 2) на основі вивчення наукових джерел визначити сутність і зміст базових дефініцій дослідження: «культура», «педагогізація», «професіоналізм», «управлінська культура інженера залізничного транспорту», «педагогічні засади формування управлінської культури»;
- 3) дослідити й науково обґрунтувати педагогічні засади концепції формування управлінської культури інженерів залізничного транспорту;
- 4) визначити компоненти, критерії, показники й рівні сформованості управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки;
- 5) розробити й експериментально перевірити ефективність системи формування в майбутніх інженерів залізничного транспорту управлінської культури в умовах професійного навчання та позааудиторної роботи та її модель;
- 6) науково обґрунтувати програму внутрішньоуніверситетської педагогічної підготовки викладачів закладів вищої освіти залізничного профілю до формування у студентів управлінської культури.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка інженерів залізничного транспорту.

Предмет дослідження – система формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Концепція дослідження. Центральною ідеєю дослідження є концептуальне положення про те, що сутність процесу формування управлінської культури майбутнього інженера залізничного транспорту полягає в побудові та реалізації оновленої системи його професійної підготовки, яка відповідає сучасним вимогам розвитку освітньої галузі й збагачення знань та компетенцій сучасного інженера, формування вищого рівня його професіоналізму, конструювання нового ідеального її образу, виявлення нереалізованого особистісного потенціалу як основи для нового етапу пошуку й реалізації успішного професійного шляху, досягнення вершин професійної культури в умовах трансформації суспільства. Це – неперервний процес, який відбувається впродовж усього періоду підготовки та професійної діяльності й забезпечує адекватне реагування на зміну вимог соціуму та залізничної галузі.

Формування управлінської культури досліджено як оптимальне поєднання розвитку відповідного уявлення про своє професійне майбутнє та готовість оптимально реалізувати себе в ньому завдяки сформованому комплексу нових цінностей, очікувань, традицій, норм поведінки, відносин і почуттів, підтримки їхнього розвитку.

До основних елементів управлінської культури можна зарахувати такі суб'єктивні чинники: історія організації, її традиції, організаційні норми, стиль спілкування, гасла та правила. До об'єктивних чинників належать територія,

обладнання робочих місць, різні зручності для персоналу. Управлінська культура складається з норм поведінки, єдності поглядів, матеріальних цінностей, мови, відносин, однакових почуттів. Безперечно, організаційною культурою необхідно управляти, що означає її формування, підтримку й розвиток. Наявність управлінської культури передбачає доцільне втручання інженера залізничного транспорту в поведінку персоналу; вплив на організацію комунікаційних процесів, прийняття управлінських рішень, вибір засобів стимулювання професійного розвитку й саморозвитку кожного працівника.

Факторами оновлення засобів формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту є відмова від побудови цього процесу лише за лінійно-функціональним принципом і застосування технології її моделювання. Замість традиційного відстеження субординації й регламентації горизонтальних зв'язків, парадигмальними мають стати їхній якісний культурологічний розвиток на демократичних засадах; забезпечення динаміки функціональних обов'язків майбутнього інженера залежно від завдань та виробничих ситуацій; орієнтація на перманентну систему підвищення кваліфікації; створення умов для розвитку неформальної структури й змісту управлінської культури як важливого складника позитивного іміджу особистості інженера та освітнього закладу з метою цілеспрямованого професійного зростання на основі інтенсивного розвитку духовного, професійного потенціалу, єдності культури спілкування та творчості.

Методологічний концепт передбачає категоріально-аспектний аналіз інженерної професійної діяльності з позицій:

- філософії, що розглядає взаємозв'язок і взаємозумовленість педагогічних засад та явищ (з-поміж яких базовими є особистість, професійна культура, спосіб життя), соціокультурного, освітнього середовища; осмислення управлінської культури інженера залізничного транспорту в контексті філософських категорій якості, сутності, існування в суб'єктивному вимірі;

- взаємозв'язку й взаємодії наукових підходів дослідження, які є основою положень теорії професійної педагогіки та педагогіки управління;

- загальнонаукового підходу, що охоплює загальнотеоретичні й парадигмальні підходи, які є концептуальними засадами комплексу наук про людину, як-от: системний, функціональний, діяльнісний, синергетичний, культурологічний, антропологічний, аксіологічний і акмеологічний;

- положень екзистенціалізму про самоцінність особистості, її відповідальність за вибір життєвого шляху, потребу в самовихованні й самовдосконаленні для реалізації свого життєвого призначення, забезпечення гуманізації та індивідуалізації професійного навчання;

- положень діалектичної теорії про розгляд предмета дослідження в його розвитку, у зв'язках і взаємодії з іншими явищами; виявлення моментів переходу кількісних змін у якісні, внутрішніх суперечностей, які є джерелом розвитку;

- культурологічного підходу, що передбачає спрямування професійної підготовки на розвиток у майбутніх інженерів не тільки базової, а й управлінської культури, яка є виявом сутнісних духовних сил, здатності свідомо прокладати вектор своєї повноцінної реалізації в системі координат сучасної цивілізації як

учасника суспільних змін.

Теоретичний концепт визначає систему дефініцій, покладених в основу розуміння сутності й структури формування управлінської культури в процесі оновлення професійної підготовки, обґрунтування змін її парадигм, які відбуваються завдяки цілеспрямованому педагогічному керівництву цим процесом, урахуванню тенденцій швидкоплинних концептуальних змін в освіті, освітнього та життєвого досвіду, практичних галузевих потреб, раціональному використанню інновацій, високому рівню мотивації, інтенсивному короткотривалому навчанню в закладі вищої освіти, посиленню емоційно-когнітивного аспекту, ліквідації психологічних бар'єрів тощо.

Практичний концепт передбачає перевірку ефективності авторської концепції та системи формування в майбутніх інженерів залізничного транспорту управлінської культури в процесі професійної підготовки. Це зумовлено тим, що реалізація концепції та системи формування управлінської культури вказує на конкретні засоби входження майбутнього фахівця в професію, в особливості побудови професійно-освітнього простору й готовність успішно реалізувати себе в період професійної підготовки, забезпечуючи новий принцип самотворення в процесі наближення до майбутньої професійної дійсності.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування управлінської культури майбутніх інженерів у процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти може бути ефективним, якщо на основі теоретико-методологічного обґрунтування розробити та впровадити авторську концепцію, педагогічну систему та її модель, дієвість яких забезпечується за допомогою системного, культурологічного, персонологічного, синергетичного підходів і принципів пріоритету професійних цінностей, інноватики, варіативності, гуманізації, актуалізації ціннісно-сміслових потреб у професійному розвитку, регулюванні управлінської поведінки, корекції та оновленні змісту фахових дисциплін. Цьому сприятиме цілеспрямована професійна підготовка викладачів закладів вищої освіти до формування в студентів управлінської культури, збагачення знань і досвіду її активного самовиявлення в процесі інтерактивного навчання, науково-дослідної та позааудиторної роботи.

Загальна гіпотеза дослідження конкретизована низкою **часткових гіпотез**: педагогічна система формування в майбутніх інженерів залізничного транспорту управлінської культури в процесі професійної підготовки буде дієвою, якщо: зміст спеціальних дисциплін спрямовувати на розвиток у студентів загальної й управлінської культури; розв'язання професійно-творчих завдань і проектів пов'язувати з опануванням культури їхньої успішної презентації (цілепокладання, проектування, аналіз, організація тощо); активне включення студентів у процес самовиявлення управлінської культури в позааудиторній та науково-дослідній роботі.

Теоретичну основу дослідження становлять:

– основоположні державні документи: Державна національна програма «Освіта («Україна XXI століття»)), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти

України та її інтеграції в європейський освітній простір;

– положення сучасної філософії освіти, які розкривають теоретичні основи професійної освіти, особистісно орієнтованої освітньої парадигми (А. Алексюк, О. Глузман, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, В. Загвязинський, І. Зязюн, К. Роджерс, О. Савченко, В. Сериков, І. Якиманська та ін.);

– провідні положення щодо оновлення педагогічного процесу у вищій школі (А. Алексюк, В. Андрущенко, Є. Барбіна, Р. Горбатюк, М. Гриньова, В. Кремень, В. Манько, І. Мельничук, В. Олійник, В. Пikelьна, В. Поліщук, Л. Романишина, С. Сисоєва, І. Шоробура та ін.);

– теорії розвитку управління в загальному вигляді та розкриття його функцій (Г. Атаманчук, В. Афанасьєв, В. Бондар, О.Галус, Р. Дафт, Г. Єльнікова, С. Калашнікова, Л. Калініна, Л. Карамушка, В. Кремень, В. Луговий, В. Майборода, В. Маслов, В. Олійник, О. Пономарьов, О. Романовський, Т. Сорочан, Є. Хриков та ін.);

– теоретичні розробки сутності професійного розвитку особистості (І. Зязюн, Д. Леонтьєв, О. Омельченко, В. Москалець, Е. Помиткін, Г. Шевченко та ін.), зв'язку життєтворчості з розвитком особистості (І. Бех, І. Єрмаков, Г. Несен, О. Савченко, Г. Сагач, Л. Сохань, Т. Титаренко та ін.); суб'єктності особистості як основи її розвитку (Б. Ананьєв, Л. Виготський, З. Карпенко, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.), потенціалу індивідуального буття людини і її професійного саморозвитку (І. Маноха, Р. Цокур);

– теоретичні й методичні основи підготовки інженера в закладі вищої освіти до майбутньої управлінської діяльності (Т. Гура, О. Романовський), підвищення управлінської компетентності військових керівників (О. Бойко, Т. Мацевко та ін.), удосконалювання управлінської підготовки майбутніх інженерів (М. Згуровський, Г. Півняк, О. Пономарьов, Л. Товажнянський);

– праці із соціальної психології, у яких здійснено аналіз організації спільної діяльності людей (Г. Андреева, Р. Бейлс, Е. Бернс, К. Вейк, Р. Дафт, Г. Келлі, Дж. Тибо, О. Усанова та ін.);

– положення теорії міжкультурного діалогу (М. Бахтін, М. Бубер, В. Бушкова, М. Каган, О. Филімонова та ін.);

– концептуальні ідеї теорії управління відносинами людей (Д. Големан, Г. Гарднер, О. Джон, В. Загвоздкін, С. Каган, С. Космітські, Г. Оллпорт, К. Петерсон, Е. Торндайк та ін.);

– праці з психології, у яких обґрунтовано теоретичні основи вчинку, взаємодії, що породжує взаємні зв'язки суб'єктів, відносини, спілкування, взаєморозуміння, спільну діяльність (Б. Ананьєв, В. Бехтерєв, А. Бодальов, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Х. Лійметс, Б. Ломов, В. М'ясищев, Н. Обозов, Л. Орбан-Лембрик, Б. Паригін, О. Пехота, І. Русинка, А. Фурман та ін.);

– праці з психології, педагогіки, в яких обґрунтовано теоретичні й методологічні основи формування професійної культури (М. Васильєва, В. Гриньова, О. Коротаєва, І. Лернер, А. Маркова, А. Мудрик, В. Сисоєв, В. Шадриков, Р. Шакуров, Н. Якса та ін.);

– праці з психології та педагогіки, у яких досліджено теоретичні основи

підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності (А. Вербицький, Н. Волкова, В. Лабунська, В. Луговий, А. Маркова, Т. Поясок, О. Птахіна, І. Розіна, В. Семиченко та ін.);

– праці, присвячені професійній підготовці майбутнього інженера-управлінця, значущих якостей його особистості (Т. Крамаренко, Л. Осипова, Ф. Панкратов, Ф. Половцева, Н. Ротова, Т. Русецька, Р. Хизрич, О. Читаєва, Н. Шевіріна, О. Щербак, Г. Щокин та ін.);

– дослідження педагогічних технологій (В. Андрущенко, В. Безпалько, Л. Зданевич, Н. Морзе, Є. Пассов, О. Пехота, О. Пометун, Л. Рибалко, С. Сисоєва, О. Тарнопольський та ін.).

З метою досягнення мети, вирішення поставлених завдань, перевірки висунутої гіпотези використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз (проблемно-цільовий, порівняльний, ретроспективний) досліджуваної проблеми у філософській, соціологічній, психологічній, педагогічній науковій літературі – для з'ясування стану розробленості проблеми, визначення сутності ключових категорій та понять дослідження; узагальнення та систематизація наукових положень – для розробки концепції й теоретико-методичних засад формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту; контент-аналіз змісту галузевих стандартів, навчальних програм професійної підготовки майбутніх інженерів залізничного транспорту – для систематизації отриманої інформації про досліджуваний об'єкт; *емпіричні*: прогностичні (експертне оцінювання, узагальнення незалежних характеристик) – для з'ясування узагальнених даних результатів на основі прогнозів фахівців-експертів; діагностичні (анкетування, опитування, бесіда, тестування) – для діагностування наявного стану сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки; обсерваційні (спостереження, самоспостереження, самооцінка) – для визначення рівня сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для визначення ефективності реалізації концепції та системи формування в майбутніх інженерів залізничного транспорту управлінської культури; *методи математичної та статистичної обробки експериментальних даних* (критерій Пірсона (χ^2)) – для аналізу отриманих результатів, уточнення висновків, кореляційний аналіз – для визначення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося упродовж 2011–2015 рр. й охоплювало три етапи науково-педагогічного пошуку.

Перший етап – пошуково-констатувальний (2011 р.) – вивчення стану розроблення порушеної проблеми в її теоретичному і прикладному аспектах; визначення та конкретизація наукового апарату дослідження, його основних напрямів, уточнення завдань і методів дослідження; формулювання концептуальних засад процесу формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту; підготовка та проведення констатувального етапу експерименту з проблеми дослідження.

Другий етап – теоретико-методологічний (2012–2013 рр.) – розроблення програми й методики дослідження; визначення провідних і перспективних наукових гіпотез, що було покладено в основу авторської концепції; апробація системи формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки; розроблення науково-методичного забезпечення досліджуваного процесу; проведення формувального етапу педагогічного експерименту, відповідно до якого здійснено реалізацію системи формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в умовах навчання, позааудиторної роботи та виробничої практики.

Третій – контрольньо-узагальнювальний (2014–2015 рр.) – обробка, аналіз і систематизація одержаних у процесі педагогічного експерименту даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота здійснювалася у Львівській філії Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті, Запорізькому національному технічному університеті, Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського, Українському державному університеті залізничного транспорту, Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут». До експерименту на різних етапах залучено 890 студентів і 189 викладачів та співробітників Укрзалізниці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше теоретично обґрунтовано* педагогічні засади та концепцію формування в майбутніх інженерів залізничного транспорту управлінської культури в процесі професійної підготовки як складника загальної й професійної культури, реалізація якої дала змогу розкрити індивідуальні культурологічні резерви студентів; *розроблено*, науково обґрунтовано та експериментально перевірено систему формування в майбутніх інженерів залізничного транспорту управлінської культури в процесі професійної підготовки, яка ґрунтується на системному, синергетичному, компетентнісному, особистісно зорієнтованому, діяльнісному, акмеологічному, аксіологічному, партисипативному, суб'єктному підходах і містить такі складники: концептуальний (представлений метою, системою мотивів цілеспрямованого, творчого оволодіння вміннями виявляти управлінську культуру в процесі позааудиторної роботи); змістовно-ціннісний (система понять, цінностей, норм, технологій, тактик, стратегій виявлення управлінської культури, включених у контекст життєвих, професійно спрямованих, суб'єктивно значущих для студентів та обраної майбутньої професії, які мають стати об'єктом ціннісного ставлення у процесі їхнього засвоєння); процесуально-технологічний (реалізується через гармонійне поєднання інтерактивних, ігрових, інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечує умови для напрацювання нового, значущого досвіду професійно-управлінської та міжособистісної культури, організацію поетапного відпрацювання управлінських умінь, відтворення предметного й соціального її змісту; самореалізацію студентів у різноманітних видах позааудиторної, науково-дослідної роботи); рефлексивно-аналітичний (реалізується через самопізнання,

самокорегування, рефлексію власних досягнень у професійному й особистісному зростанні шляхом аналітико-оцінювальної, пошуково-практичної управлінської діяльності; діагностику та самодіагностику); результативно-оцінювальний (передбачає корекцію й контроль, складання студентами індивідуальної програми самоаналізу та саморозвитку управлінської культури); *визначено й охарактеризовано* компонентну структуру управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту;

– *удосконалено* діагностичний інструментарій, компоненти, критерії, показники та рівні сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту як органічного складника їхньої якісної професійної готовності; теоретичні й методичні уявлення про шляхи, форми та методи підготовки студентів спеціальності 275 «Транспортні технології»;

– *уточнено та конкретизовано* поняттєво-категоріальний апарат досліджуваної проблеми: «управлінська культура», «формування управлінської культури», «управлінська культура інженера залізничного транспорту», «внутрішньоуніверситетська підготовка викладачів до формування управлінської культури інженерів залізничного транспорту»;

– *набули подальшого розвитку* наукові уявлення про психолого-педагогічні особливості організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, проектування компетентісно орієнтованого навчання майбутніх інженерів залізничного транспорту в контексті парадигмального підходу; науково-методичне забезпечення формування управлінської культури студентів спеціальності 275 «Транспортні технології» як особистісно-професійної цінності та складника професіоналізму в процесі фахової підготовки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в суттєвому оновленні, модифікації та корегуванні змісту навчальних дисциплін: «Основи менеджменту», «Основи теорії систем і управління», «Комерційна робота на транспорті»; розробленні авторського спецкурсу «Управлінська культура інженера залізничного транспорту – запорука професіоналізму та кар'єрного зростання»; упровадженні програми внутрішньоуніверситетської педагогічної підготовки викладачів; змістовому збагаченні методики використання професійно орієнтованих завдань і ситуацій пошуково-дослідницького спрямування; розробленні й упровадженні розгалуженої системи позааудиторної роботи з метою активізації самовиявлення майбутніми інженерами залізничного транспорту управлінської культури (дискусійні клуби, гуртки, професійні дискусії й виїзди на об'єкти успішних залізниць, науково-педагогічне забезпечення колективного та індивідуального консультування на замовлення викладачів і студентів). Результати дослідження використано в освітньому процесі закладів вищої освіти технічного профілю, у яких здійснюється підготовка бакалаврів для залізничної галузі, у психолого-педагогічних дослідженнях відповідної сфери з метою створення навчально-методичних комплексів дисциплін.

Основні наукові положення, методичні рекомендації та експериментальні розробки **впроваджено** в освітній процес Львівської філії Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

(довідка про впровадження № 17/ЛФ від 17.07.2017 р.), Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (довідка про впровадження № 2729/73 від 05.09.2017 р.), Запорізького національного технічного університету (довідка про впровадження № 37-67/2716 від 11.09.2017 р.), Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (довідка про впровадження № 100-10/1148 від 11.09.2017 р.), Українського державного університету залізничного транспорту (довідка про впровадження № 1629 від 19.09.2017 р.), Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (довідка про впровадження № 66-01-304/33 від 26.10.2017).

Апробація результатів дисертації. Теоретичні положення й основні результати дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня, серед яких: *міжнародні* – «Moderní vědy – 2013» (Прага, 2013), «Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку» (Дніпропетровськ, 2013), «Гуманитарные науки в современном мире» (Росія, Тамбов, 2014), «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2014, 2015, 2016), «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2014, 2015, 2016), «Věda a vznik – 2014» (Прага, 2014), «Kluczowe aspekty naukowej działalności – 2015» (Прага, 2015), «Професійна свобода особистості у вимірах гуманістичної спадщини Антона Макаренка та Івана Зязюна» (Полтава, 2015), «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників» (Харків, 2015), «Новини на научния прогрес» (Софія, 2015), «Наука, освіта, суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку» (Одеса, 2016), «Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації» (Київ, 2016), «Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти» (Харків, 2016), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2016), «Проблеми та перспективи професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграції» (Кіровоград, 2017); *всеукраїнські та регіональні* – «Актуальні питання технічних наук» (Запоріжжя, 2012), «Модернізація загальної та професійної освіти в умовах глобального світу» (Запоріжжя, 2013), «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровськ, 2013), «Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку» (Київ, 2014), «Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку» (Запоріжжя, 2016), «Інноваційні процеси у сучасному просторі юридичної освіти» (Дніпропетровськ, 2016).

Основні положення та результати дослідження обговорювалися на наукових семінарах і засіданнях кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету (2013–2017 рр.).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління «Державне регулювання розвитку залізничного транспорту України» зі спеціальності 25.00.02 – механізми державного управління захищено в 2011 р. в Класичному приватному університеті. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 62 одноосібних наукових публікаціях автора, з яких 35 відображають основні наукові результати дисертації (зокрема, 1 одноосібна монографія (25,87 др. арк.), 5 статей в зарубіжних

наукових виданнях та 6 статей у вітчизняних наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз), 27 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (637 найменувань, з них 47 – іноземними мовами) та додатків (8 на 78 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 530 сторінок друкованого тексту, основний зміст викладено на 383 сторінках. Роботу ілюстровано 28 таблицями та 12 рисунками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет дослідження, сформульовано його гіпотезу та основні завдання; розкрито концепцію дослідження, визначено нормативну базу, викладено методологічні та теоретичні основи, охарактеризовано методи дослідження, визначено експериментальну базу та описано етапи організації дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; подано відомості про впровадження, апробацію та опублікування результатів дисертації; указано структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «Теоретико-педагогічні підходи до формування управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки» – проаналізовано тенденції суспільного розвитку й нові орієнтири професійної підготовки інженерних кадрів; здійснено структурно-категоріальний аналіз таких феноменів, як «культура», «управління», «управлінська культура»; з'ясовано сутність управлінської культури як соціально-педагогічного явища; обґрунтовано педагогічні імперативи формування управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного транспорту.

У процесі наукового пошуку встановлено, що проблема розвитку загальної й управлінської культури – одна з основних у життєдіяльності особистості, тому наголошено на міждисциплінарному характері названих вище категорій, здійснено їхнє трактування з погляду філософії, соціології, психології, педагогіки, подано визначення сутності управлінської культури з позицій філософської теорії цінностей, що вказує на ціннісні основи педагогічних засад її формування. З'ясовано, що під впливом герменевтики, культурології, когнітивної інженерії, структурної антропології, соціології пізнання, соціології культури змінюється уявлення про онтологічний, когнітивний, гносеологічний статуси управлінської культури, яка постає органічною ланкою людського буття, формою життєвиявлення особистості, органічною константою людського онтогенезу, має особливу значущість у професійній підготовці інженерних кадрів.

Проаналізовано конструкт «педагогічні засади», поданий як педагогічний вплив на якість професійної підготовки інженера залізничного транспорту, як специфічний процес олюднення, окультурення людської життєдіяльності, системи відносин між людьми, одуховнення інженерної праці в умовах складного ринкового соціуму.

Як феномен і показник професіоналізму, управлінську культуру, що має

формуватися в закладі вищої освіти під час професійної підготовки інженера залізничного транспорту, охарактеризовано як особистісне утворення, як результат якісної підготовки фахівця до професійно-результативного виконання інженерних функцій, дій та обов'язків, використання інноваційних підходів у майбутній професійній діяльності; як органічну її єдність з професійною діяльністю в тісному взаємозв'язку з педагогічними функціями інженера на всіх стадіях її організації.

Проаналізовано моделювання професійної діяльності інженера, її управлінських аспектів, яким присвячено фундаментальні праці (О. Гірняк, І. Денисенко, Г. Дмитренко, О. Коваленко, П. Лазановський, В. Ледньов, В. Луговий, І. Мартинюк, Н. Ничкало, О. Пономарьов, О. Романовський, Є. Смирнова, А. Чернявський та ін.). Дослідники довели: чим кращим професіоналом буде інженер, тим вищими будуть ефективність та результативність його професійно-управлінської діяльності (О. Романовський).

Проведений теоретичний аналіз підтвердив неможливість розглядати соціально-педагогічні аспекти діяльності інженера залізничного транспорту окремо від таких управлінських функцій, як-от: прогресивний аналіз, перетворювальний погляд і вплив на якісні зміни професійної інженерної діяльності, на взаємодію з колегами як динамічний процес духовного взаємозбагачення інноваційними думками, інформацією, соціально-професійними цілями, активними інженерними управлінськими рішеннями, ідеями й діями, почуттями та досягненнями; від здатності планувати, організувати й забезпечувати передбачуваний результат, виконуючи конкретну управлінську роль і виявляючи особистісну відповідальність за досягнення мети, об'єктивно оцінювати результати інженерної діяльності.

Акцентовано на тому, що початок ХХІ ст. привніс до функціональних обов'язків інженера залізничного транспорту презентацію його інноваційної управлінської культури, широке застосування психолого-педагогічних знань і вмінь використання інтерактивних форм роботи з колегами (Л. Ващенко, Л. Даниленко, Л. Карамушка, Є. Павлютенков), конструктивного професійного самоствердження, здатність взаємодіяти й розв'язувати життєві проблеми, ризикувати, спираючись на креативність, бажання самореалізуватись, адекватно приймати життєво важливі професійні рішення, моделювати своє майбутнє, в основу яких покладено управлінську культуру. Витоки управлінських функцій інженера приховані в процесах аналізу, прогнозування, формулювання мети, в об'єднанні колективних зусиль, розподілі кооперації спільної праці, оцінюванні ефективності індивідуальної та колективної роботи, створенні для цього комфортних умов тощо.

У цьому контексті управлінська культура інженера залізничного транспорту передбачає, з одного боку, потребу в оволодінні певним обсягом знань управлінської інформації, а з іншого – відповідне ставлення до неї та психолого-педагогічну готовність здійснювати свої професійні функції.

Отже, визначено глобальні цілі формування управлінської культури інженера залізничного транспорту в суспільстві та вияв гуманізму, що дає підстави для

визначення таких соціально-педагогічних завдань її формування: фундаментальні, що мають глибоке суспільне значення; іманентні, що закріплюють його професійний статус.

У другому розділі – «Теоретико-методологічні концепти соціалізації процесу формування управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного транспорту у викликах ХХ ст.» – розглянуто методологічне забезпечення теорії інтегрованого професійного розвитку фахівця; визначено особливості культурологічного підходу до соціалізації інженера залізничного транспорту в професійній підготовці та формуванні соціально-управлінської зрілості.

Доведено, що центральне місце у формуванні управлінської культури інженера залізничного транспорту належить соціальній активності, що не вичерпується накопиченням знань, оволодінням професійним досвідом і майстерністю. Сучасний інженер зі сформованою управлінською культурою має бути соціально зрілою особистістю, здатною виходити за межі соціальних стереотипів, норм, протистояти тиску негативних соціальних сил; перетворювати свій досвід; знаходити своє особливе місце в житті, займати позицію активного його творця; установлювати свій «поріг» задоволеності матеріальним, розглядати його лише як одну з умов життя; спрямовувати сили на основні життєві та духовні цілі. Поняття «соціальність» завжди виявляється як інтегративність: це усвідомлення людиною себе членом суспільства – суб'єктом взаємодії з ним, з іншими людьми, свідоме виконання норм соціального буття, здатність активно користуватися соціальними цінностями, сприяти їхньому засвоєнню та створенню, реалізація пізнавальної, трудової, сімейної функції на основі гуманізму й духовності. Соціальність інженера – це культура мислення й почуттів, духовного життя та поведінки, що є найбільш загальною ознакою управлінської культури, результатом творення й самотворення своєї соціальності, охоплюючи і культуру, і вихованість, і освіченість інженера.

Відповідно до запропонованого визначення, ознакою управлінської культури є вищий рівень соціально-особистісної зрілості, яка відображає адекватне ставлення інженера до залізничної галузі, засвоєння ним культурних, моральних, професійних норм і правил поведінки в суспільстві, спілкуванні й пізнанні, домінування позитивних мотивів, цінностей, смислів, планів і творчого потенціалу.

У процесі дослідження здійснено узагальнювальний аналіз проблеми соціалізації особистості, яку розглянуто з філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних позицій. Попри розширення напрямів досліджень загальної соціалізаційної проблематики, визначено, що реалізувати свої соціально-педагогічні функції закладам вищої школи залізничного профілю ще не вдається через відсутність в організаторів професійної підготовки усвідомлення її значущості в розвитку соціальної активності як складника професійної компетентності випускника, його управлінської культури. Саме тому в Україні, зокрема на залізничному транспорті, спостерігається загострення соціальних реалій, пов'язаних з тривалими соціально-економічними трансформаціями, що спричиняє руйнування матеріального та духовного добробуту суспільства, його

культури.

Соціальність особистості інженера залізничного транспорту розглянуто як вид його управлінської культури, спираючись на уточнення її суті та змісту на основі аналізу широкого спектра різноманітних тлумачень цього поняття. Кожна його частина перебуває у відповідному функціональному відношенні до цілого. Тому залізнична галузь, кожне підприємство, кожний його робітник, зокрема інженер залізничного транспорту, виконують активну соціально-інженерну функцію, є суб'єктом розвитку всіх систем суспільства та джерелом їхньої трансформації. В основу його діяльності покладено функції аналізу, синтезу, прогнозування, цілепокладання, організації тощо. Саме вони визначають актуальність проблеми соціалізації формування управлінської культури, яка була й залишається однією з найактуальніших у теорії професійної педагогіки.

Доведено, що розвиток управлінської культури особистості інженера водночас є і результатом, і засобом, одним з основних аспектів соціалізації, що визначено як процес операційного оволодіння набором програм інженерної діяльності та поведінки, характерних для того чи іншого колективу або культурної традиції; як процес інтеріоризації інженером професійних знань, цінностей і норм, що відбиваються в означених програмах, процес засвоєння та активного відтворення спеціалістом соціального досвіду, включення його в соціальні відносини. Сформованість управлінської культури інженера стає запорукою соціальної активності.

Узагальнюючи зазначене, дійшли висновку, що процес формування управлінської культури майбутнього інженера залізничного транспорту і методологічно, і концептуально є органічним складником успішної соціалізації в соціокультурному просторі закладу вищої школи. Це свідчить про те, що професійна підготовка майбутніх інженерів залізничного транспорту, організація університетського педагогічного процесу викладачами – це теж соціальна функція й соціальна діяльність, яка вимагає від викладача широкого соціокультурного кругозору, високої загальнокультурної ерудиції, жорсткого «щеплення» аналізу й синтезу, зв'язку наукових аргументів з переконливою демонстрацією практичного досвіду, випереджального погляду на розвиток суспільного життя.

У третьому розділі – «Концептуальні основи формування управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки» – уточнено сутність і зміст поняття «професіоналізм» інженера залізничного транспорту; обґрунтовано авторську концепцію формування управлінської культури як органічного складника професіоналізму.

Розробці авторської концепції передувало проведення емпіричного дослідження, спрямованого на уточнення змісту управлінської культури, визначення найважливіших її ознак і характеристик, які подано в професійному портреті інженера залізничного транспорту, котрому притаманна управлінська культура. Виокремлено основні структурні компоненти управлінської культури інженера: соціальність, інтелігентність і професіоналізм.

Основні положення концепції формування управлінської культури майбутнього інженера залізничного транспорту в процесі професійної підготовки

сформульовано з урахуванням мети дослідження, педагогічних засад, специфіки професійної діяльності з позицій педагогічної методології, парадигмального підходу до педагогічного процесу вишу.

Перше положення концепції пов'язано з розробленням педагогічної стратегії формування управлінської культури інженера залізничного транспорту в процесі професійної підготовки, відштовхуючись від основних тенденцій суспільного розвитку, проблем та перспектив оновлення залізничної галузі й зовнішнього освітнього середовища загальної університетської системи, зокрема університетів залізничного профілю.

Концептуально науковий пошук здійснено, з огляду на психолого-педагогічне положення про те, що основним мотивом соціально-професійної діяльності інженера в контексті цілісної життєдіяльності є не самоствердження його як майбутнього фахівця-управлінця, а мотив приналежності до Української залізниці. Важливим у реалізації такого мотиву, відповідно до обґрунтованої концепції, має бути принцип єдності особистості інженера та його життєдіяльності, суть якого полягає в такому: професійна діяльність інженера залізничного транспорту є особливо диференційованою соціально значущою діяльністю з наявністю відповідної ефективної системи особистісних ціннісних орієнтацій, які спрямовують особистість інженера як суб'єкта та представника не тільки певної спеціальності, а й культури, вступаючи у сферу загальної інженерної праці, розширюючи в ній діапазон взаємозв'язків із соціальним життям, традиціями колективу й культурними традиціями, наближаючи та реалізуючи свою діяльність у сфері продуктивної інженерної праці.

Основним показником сформованості управлінської культури інженера залізничного транспорту є взаємозумовленість інтелектуально-інформаційного, морально-вольового, особистісно-діяльнісного та соціально-прагматичного компонентів, готовності й здатності до управлінських дій, які цілісно впливають на розвиток залізничної галузі, професійну майстерність, а також на постійне самовдосконалення в цьому напрямі. Управлінська культура інженера забезпечує творчий характер сприймання, збереження, використання й трансцендентування духовних цінностей заради прогресу життя людей і суспільства.

Звернення до перспективного педагогічного вітчизняного й закордонного високоефективного досвіду професійної підготовки інженерних кадрів вражає нині поширенням у закладах вищої освіти технічного спрямування термінів не тільки з групи «новації» (інновації, реформи, трансформації, оновлення, удосконалення, технології поліпшення), а й таких феноменів, як психологія, педагогіка, педагогічний процес, культура, управлінська культура, духовна взаємодія, культура ділового та навчального спілкування тощо.

Небезпідставно можна стверджувати: формування інженера залізничного транспорту зі сформованою управлінською культурою – це цілеспрямований педагогічний вплив на індивідуальну свідомість інженера, що уможливорює збереження рівноваги й безпеки людини не лише на залізничному транспорті, а й у суспільстві. Тому цей процес є надійним шляхом до професійного зростання інженера, управлінська культура якого має вищий аксіологічний статус, вищий

пріоритет, порівняно з іншими цінностями.

Третє положення концепції формування управлінської культури пов'язано з теоретичним обґрунтуванням висновку, що сутність педагогічних засад формування управлінської культури полягає в науковій доцільності педагогічного впливу, пов'язаного з категоріями «прогнозувати», «забезпечувати», «активізувати», орієнтуючись на сучасні уявлення про філософію людини і культури, положення про взаємозв'язок розвитку особистості як суб'єкта пізнання, спілкування й організатора інженерної діяльності, що забезпечує збагачення та перетворення інженерної дійсності з урахуванням суб'єктно-особистісної зумовленості цілей професійної підготовки інженера залізничного транспорту, ціннісних орієнтацій, єдності розвитку свідомості й самосвідомості відповідно до культурологічного, аксіологічного, акмеологічного підходів та методологічної бази дослідження.

Четверте положення концепції прогнозує оновлення професійної підготовки інженера залізничного транспорту завдяки теоретико-педагогічному обґрунтуванню високого соціального статусу управлінської культури інженера залізничного транспорту, яку з методологічних засад розглянуто як: соціально-педагогічний феномен професіоналізму фахівця, особливістю якого є постійне прагнення до інноваційного вдосконалення інженерної праці, відповідальність і відданість справі, багатство запропонованих управлінських рішень, культура аналізу, планування й успішної організації психологічно комфортного спілкування та духовної взаємодії з людьми.

П'яте положення концепції педагогічного впливу на формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничної галузі полягає в такому: орієнтація викладачів на принципово нову систему викладання теоретичних знань на основі унікального, мало відомого в науці, але давно очікуваного дослідниками проблем професійної педагогіки явища – педагогічної філософії масштабного, всезагального і одиничного, спільного і індивідуального в реальному режимі часу, обставин та умов життя, у межах освітнього простору (Б. Коротяєв).

Доведено, що від управлінської культури інженера, від духовно-морального, інтелектуального, освітнього, професійного, фізичного й управлінського потенціалу, а також від умов, створених для повноцінного та гармонійного його розвитку, залежить ефективність функціонування всієї соціально-економічної системи розвитку залізничної галузі.

Шосте положення концепції управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту передбачає подолання вузького професіоналізму в процесі фахової підготовки, дійсну перевірку потреби в професійній готовності, презентацію світоглядної позиції інженера, рефлексію проблемних ситуацій, які не просто виникли, а й допомогли ідентифікувати себе з іншими в порівнянні своєї креативності та емоційно-вольової сфери, усвідомити себе цілісною особистістю, суб'єктом певної культури, представляючи в професійній діяльності свої морально-етичні цінності й установки.

На практиці управлінська культура інженера залізничного транспорту виявляється як абсолютна соціально-педагогічна цінність, як особистісна й

професійна відповідальність, доброта, соціальна справедливість з почуттям власної гідності та поваги до іншої людини, терпимість, ввічливість, порядність, готовність зрозуміти інших і прийти їм на допомогу.

Теоретично обґрунтовано потребу в якісному концептуально-аналітичному підході до створення цілісної й об'єктивної педагогічної системи формування управлінської культури майбутнього інженера з урахуванням реального попиту суспільства, особливостей інженерної праці та здатності забезпечити якісну оцінку цієї діяльності на основі сформованої управлінської культури, сформульованих положень концепції.

Аналіз методологічної та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, власного практичного досвіду дає підстави стверджувати: професійна діяльність інженера залізничного транспорту – це організаційно-управлінський акт цілепокладання, аналізу, планування, організації, самоконтролю, конструювання найефективніших інженерних дій і проектів, засобів і прийомів зіставлення та поєднання в ціле, оперативне проектування й прийняття найдосконаліших і нестандартних управлінських рішень, спрямованих на відродження кращих традицій педагогічного процесу закладів вищої освіти залізничного спрямування, забезпечення високої мотиваційної готовності викладачів і студентів до самоформування нових високих культурологічних цінностей та нових педагогічних цілей.

У четвертому розділі – «Педагогізація змістово-технологічного забезпечення системи формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки» – визначено педагогічні засади, форми та засоби формування в майбутніх інженерів залізничного транспорту управлінської культури, прискорення їхнього професійного та особистісного розвитку й саморозвитку в процесі навчання та позааудиторної роботи, засоби внутрішньоуніверситетської педагогічної підготовки викладачів до цього процесу.

Відповідно до гіпотези, запропонована авторська система формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту є соціально значущою, у якій особливо стійку єдність складників управлінської культури (інтелігентності, соціальності й професіоналізму) розглянуто як оптимальний шлях оволодіння управлінською культурою як професійною цінністю.

Обґрунтовано педагогічні засади системи формування управлінської культури інженера, які знайшли своє упередметнення в реалізації моделі її формування згідно з параметрами визначених педагогічних парадигм основних п'яти компонентів її сформованості. Серед них значна роль відводиться *педагогічним умовам*, як-от: оптимізація взаємодії суб'єктів педагогічного процесу шляхом встановлення партнерських взаємовідносин між студентами і викладачами, що створює сприятливий психологічний клімат для розвитку духовного потенціалу всіх його учасників; залучення студентів до творчої проектувальної діяльності, яка базується на використанні всіма викладачами міжпредметного потенціалу; професійна підготовка майбутніх інженерів залізничного транспорту до культури виробничих стосунків шляхом оволодіння

особистістю цінностями професії; педагогічний супровід культурологічного утвердження й активного самовиявлення майбутнього інженера викладачами закладу вищої освіти, педагогічне забезпечення ефективної превенції розвитку негативних наслідків впливу на цей процес.

Культуровідповідний компонент передбачає засвоєння студентами морально-етичних норм і цінностей, складових характеристик управлінської культури, мовленнєвого етикету, культури аналізу, планування, цілепокладання, організації інженерної діяльності; формування готовності до психічних перевантажень, стресових ситуацій, уміння гідно з них виходити.

Аксіологічний – охоплює позитивну налаштованість викладачів і студентів на сформованість управлінської культури, усвідомлення її особистісної потреби в реалізації професійно важливих цілей, наявність стійкого прагнення до професійних нововведень, розуміння їхньої неминучості, задоволеність вибором професії, наявність індивідуального проекту неперервного її самовдосконалення.

Когнітивний – містить оволодіння системою професійних знань, академічну успішність і збагачення майбутніх фахівців необхідними педагогічними та психологічними знаннями про управлінську культуру інженера, про об'єкт і суб'єкт інженерної праці, розвиненість критичного мислення, усвідомленість своєї відповідності вимогам професії та перспективам кар'єрного зростання; наявність великого обсягу знань порівняно з освітнім стандартом, використання їх у нових ситуаціях, актуалізацію знань про управлінську культуру в розв'язанні нестандартних ситуацій.

Праксеологічний – передбачає готовність до успішного самовиявлення управлінської культури, до роботи в команді, упевненість у собі, пристосованість до роботи в умовах невизначеності, відповідальність за наслідки своїх управлінських рішень, переконаність у досягненні мети в майбутній інженерній діяльності, уміння управляти своїми діями й відносинами.

Рефлексивний – охоплює здатність до самоаналізу, об'єктивної самооцінки, готовність до самокритики й виявлення труднощів та їхніх причин, здатність переглядати традиційні стереотипи, змінювати їх і прогнозувати.

Науково-методичне забезпечення системи формування управлінської культури майбутнього інженера залізничного транспорту в процесі навчання подано як соціально-педагогічний феномен розвитку професіоналізму особистості фахівця, особливістю якого є пробудження в студентів активного прагнення до цілеспрямованого оновлення й удосконалення інженерної діяльності, почуття відповідальності та відданості справі, засвоєння інноваційного змісту запропонованих управлінських рішень і авторських пропозицій, культури аналізу, планування, організації та підтримки майбутнім інженером психологічно комфортного спілкування з людьми, духовної взаємодії.

Розглянуто управлінську культуру інженера залізничного транспорту як єдність соціальності, інтелігентності й професіоналізму в цілепокладанні, плануванні, успішній організації інженерної діяльності та запропоновано три педагогічні парадигми її формування в процесі навчання й позааудиторної роботи.

Перша парадигма – зміна самої сутності професійного навчання, спрямованого на стимулювання позитивних змін у житті суспільства, залізничній галузі, культурі людських відносин, професійній підготовці; друга – диверсифікація (лат. *diversus* – різний і *facere* – робити), що дає підстави для активного саморозвитку, урізноманітнення навчальних програм і навчальних планів, напрямів, форм творчості, можливість вибору найважливіших пріоритетів у професійному навчанні; третя – створення в закладах вищої освіти залізничного транспорту відповідного педагогічного середовища для цілеспрямованого стимулювання успішного виконання студентами захопливих професійно-творчих управлінських завдань, презентації їхніх результатів, зокрема, на заняттях із циклу професійно орієнтованих дисциплін, оприлюднення, генерування студентських управлінських ідей та рефлексії управлінської культури за допомогою науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо їхньої реалізації. Окрім засвоєння навчальних програм, які традиційно функціонують у системі професійної підготовки залізничних кадрів, цьому сприяло впровадження принципово нового спецкурсу «Управлінська культура інженера залізничного транспорту – запорука його професіоналізму та кар'єрного зростання».

Виявлено важливу особливість педагогічного впливу цього спецкурсу, у якому розвиток і саморозвиток управлінської культури були пов'язані з обов'язковим прагненням набути необхідних теоретичних знань і практичних умінь, щоб в умовах динамічних змін на залізничному транспорті бути готовим висувати та здійснювати нові кваліфіковані пропозиції, у яких поєднується і кваліфікація в точному значенні цього слова, і соціальна поведінка, і здатність працювати в команді, і любов до оновлення й ризику; розвивати ті професійно-особистісні якості управлінської культури, які допоможуть легко й багаторазово доцільніше професійно розв'язувати виробничо-управлінські завдання, застосовуючи отримані ґрунтовні знання, від найпростіших – до найскладніших.

Доведено: щоб студенти сприймали управлінську культуру як професійну цінність, як пошук свого місця в житті, у соціальній та професійно-рольовій структурі суспільства, як умову підвищення розвитку високomorальної професійної поведінки, кожне навчальне заняття й кожна форма позааудиторної роботи мають бути спрямовані на креативне програмування інженерної діяльності, виконання студентами захопливих професійно-творчих управлінських проектів і завдань та їхню презентацію, формування культури оцінювального ставлення до інноваційних інженерних думок, до зразків вияву високого рівня управлінської культури в спеціально створених ситуаціях, пов'язаних з виконанням майбутніми інженерами важливих управлінських функцій (аналіз, моделювання, планування, організація, стимулювання інноваційної праці), активним самовиявленням тих професійно-управлінських якостей, без яких неможливий успішний виробничий процес, зокрема експлуатація залізничного транспорту, гарантування безпеки людей і вантажів, високої якості роботи транспортних засобів, бездоганної дисципліни, що завжди вимагатиме безпомилкової громадянської позиції, відданості й соціально-моральної активності, психологічної напруги та ризику, особливої професійної пам'яті, яка

утримує величезну кількість нової інформації, комфортності створених виробничих ділових відносин. Цьому сприяють підтримка духу креативності під час лекцій, семінарських, лабораторних, практичних занять, генерування управлінських ідей і рефлексії, мультимедійний супровід, групові консультації, майстер-класи, культурологічний практикум тощо; у процесі позааудиторної роботи – індивідуальні консультації, науково-дослідна робота, навчальна та виробнича практика тощо.

Особливістю авторського підходу до педагогізації змістово-технологічного забезпечення системи формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту є визнання нового складника професіоналізму інженера залізничного транспорту – управлінської культури, пов'язане з особливостями розвитку залізничного транспорту, який весь час удосконалюється в політехнічному, інформаційному, полікультурному суспільстві в сучасних умовах. Його оновлення, глобалізація економічних відносин у галузевому просторі є тим педагогічним дороговказом, навколо якого мають здійснюватися модернізація професійної підготовки залізничних кадрів, здатних відповідати викликам міжнародних стандартів галузевої класифікації всіх видів технічної та економічної діяльності, нового наукового знання, загальної й управлінської культури як професійної цінності.

Доведено потребу в якісному концептуально-аналітичному підході до створення цілісної моделі (рис. 1) системи формування управлінської культури в майбутнього інженера з урахуванням реального попиту суспільства, особливостей інженерної праці та здатності забезпечити якісну оцінку цієї діяльності на основі визначених і науково обґрунтованих положень концепції, критеріїв та показників, графічним узагальненням якої стала модель реалізації цього процесу.

Підтверджено, що як носії прогресивних знань і надбань педагогіки вищої школи, методики викладання більшість викладачів закладів вищої освіти залізничного профілю стихійно, без спеціальної педагогічної підготовки готують майбутніх інженерів до адаптації в соціально-економічних умовах, які весь час змінюються, до набуття культурологічних європейських цінностей. Доведено також, що великі зміни відбулися й у самій професійній педагогіці: на місце педагогіки впливу прийшла педагогіка взаємодії та співробітництва викладачів і студентів з науковцями, роботодавцями, випускниками закладів вищої освіти, створення для цього відповідних педагогічних умов.

Визначено дієві форми спеціальної внутрішньоуніверситетської педагогічної підготовки викладачів з метою підвищення якості їхньої психолого-педагогічної компетентності, рівня сформованості професійної ідентичності й навчання найголовнішого, як-от: уміння засобами викладання своїх дисциплін формувати в студентів управлінську культуру як важливий складник професіоналізму інженера.

У процесі експериментальної роботи застосовано методичний комплекс організації постійного теоретико-педагогічного семінару для викладачів «Управлінська культура – складова професіоналізму інженера залізничного транспорту», який мав збагатити їх необхідними педагогічними й психологічними

Рис. 1 Модель системи формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту

знаннями щодо управлінської культури майбутнього інженера, підвищити рівень їхньої особистісної управлінської культури; надати можливості реалізувати отримані під час цієї підготовки відповідні знання, уміння та навички в процесі викладання дисциплін. Дієвими виявилися постійні теоретико-методичні семінари, професійні студії, серія зустрічей з роботодавцями на тему: «Якого інженера залізничного транспорту ми маємо готувати?»; міні-курси: «Модель професіоналізму інженера залізничного транспорту», «Управлінська культура – запорука досягнення професійного успіху», «Управлінська культура – категорія педагогічна», «Базові знання з управлінської культури інженера залізничного транспорту», «Ознаки успішного, культуровідповідного майбутнього випускника закладу вищої освіти залізничного спрямування»; консультативна допомога; наукові дискусії на тему: «Чому навчання в закладі вищої освіти не відповідає вимогам суспільства?», «Педагогіка інженерної праці» тощо.

Загалом педагогізація системи формування управлінської культури уособлює прогресивні соціальні, духовні й культурологічні перетворення великої професійної значущості, що підтверджує їхню наукову достовірність та особливе педагогічне значення.

У п'ятому розділі – «Експериментальне дослідження ефективності концепції та системи формування управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки» – наведено матеріали аналізу сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки; висвітлено компоненти, критерії та показники досліджуваного явища; здійснено аналіз кінцевих результатів наукового пошуку; узагальнено отримані результати.

Визначено та схарактеризовано загальну діагностичну методичку отриманих результатів наукового пошуку, способи їхньої обробки й аналізу. Дослідницько-експериментальна робота здійснювалася у Львівській філії Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна; Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті; Запорізькому національному технічному університеті; Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського; Українському державному університеті залізничного транспорту; Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут».

Для участі в експерименті за програмою формування управлінської культури було сформовано експериментальну (120 осіб) та контрольну (120 осіб) групи. Загалом в педагогічному експерименті брало участь 890 студентів, а також 189 викладачів та співробітників Укрзалізниці.

Результати пілотного дослідження (2011–2012 рр.) переконливо засвідчили недостатній рівень сформованості управлінської культури й у студентів – майбутніх інженерів залізничного транспорту, і у викладачів. Тому виникла потреба в науковому пошуку, теоретичному, педагогічно-практичному й методичному забезпеченні такого процесу.

Сутність експериментальної програми педагогічного впливу на процес формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного

транспорту полягала в тому, щоб шляхом виконання визначеної сукупності педагогічних парадигм, які передбачали сутнісні зміни в реалізації педагогічного процесу вишу, проектування перспектив майбутньої професійної інженерної діяльності, відповідно до сучасних вимог, культурологічного, аксіологічного, когнітивного, праксеологічного та рефлексивного компонентів забезпечити опанування викладачами і студентами основ управлінської культури.

Оцінювання сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки за культурологічним компонентом здійснено за методиками В. Ряховського «Діагностика загального рівня комунікабельності», В. Смейкал, М. Кучер «Вивчення спрямованості особистості», М. Фетіскіна «Оцінка комунікативних та організаторських здібностей», «Визначення рівня конфліктостійкості»; анкетування, спостереження, тестування.

З метою виявлення змін показників за аксіологічним компонентом сформованості управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки застосовано авторську методику визначення цінностей майбутнього інженера залізничного транспорту, методику К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності», М. Рокіча «Ціннісні орієнтації»; опитувальник VIA, анкетування, спостереження.

Оцінювання ефективності сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту за когнітивним компонентом здійснено із застосуванням авторських тестів зі сформованості теоретичних засад управлінської діяльності суб'єктів навчання та зі спецкурсу «Управлінська культура інженера залізничного транспорту – запорука професіоналізму та кар'єрного зростання»; методики визначення типів мислення та рівня креативності (творчих здібностей) Дж. Брунера у модифікації Г. Резапкіної; діагностичних контрольних робіт, дослідницько-пошукових завдань.

Сформованість управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки за праксеологічним компонентом здійснено на основі аналізу результатів за опитувальником для виявлення вираженості самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці (соціальний самоконтроль) (методика Г. Никифорова, В. Васильєва і С. Фірсової); діагностики лідерських здатностей (Є. Жариков, Є. Крушельницький); методом незавершених речень, тестів, дослідницьких завдань та проектів.

З метою виявлення змін показників за рефлексивним компонентом сформованості управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки застосовано методики рефлексивності за А. Карповим, визначення рівня самооцінки (за Л. Світич), вивчення здатності до самооцінки особистості (за С. Будассі); діагностику реалізації потреб у саморозвитку за Є. Роговим; анкетування «Самооцінка сформованості рівня управлінської культури майбутнього інженера залізничного транспорту».

Порівняльний аналіз діагностичних зрізів зафіксував позитивну динаміку сформованості управлінської культури в майбутніх інженерів залізничного

транспорту в процесі фахової підготовки, які виявилися в суттєвому підвищенні рівнів за культурологічним, аксіологічним, когнітивним, праксеологічним та рефлексивним компонентами.

Так, на 23,9% зросла кількість студентів з високим рівнем сформованості управлінської культури. Кількість майбутніх інженерів залізничного транспорту із середнім рівнем досліджуваної готовності збільшилася з 41,3% до 46,7%. Водночас частина студентів з початковим рівнем її сформованості зменшилася з 47,2% до 17,9% (табл. 1).

Таблиця 1

Результати сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту за інтегральними показниками, %

Рівні сформованості	Етапи педагогічного експерименту			
	Констатувальний етап		Формувальний етап	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	11,3	11,5	19,6	35,4
Середній	42,3	41,3	49,0	46,7
Початковий	46,3	47,2	31,5	17,9
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0

Унаслідок проведення формувального етапу, в основу якого було покладено розроблену концепцію та систему формування управлінської культури, відбулися позитивні зміни в рівнях сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки. Одержані результати свідчать, що під час формувального етапу педагогічного експерименту досліджувані рівні сформованості управлінської культури в студентів експериментальної групи зазнали суттєвих позитивних змін, на відміну від студентів контрольної групи, де вони були незначними.

Для перевірки гіпотези про збіг характеристик двох груп використано статистичний критерій Пірсона (χ^2), сутність якого полягає в тому, що за даними щодо кількості студентів, які належать до відповідних рівнів досліджуваної ознаки (критерію управлінської культури), розраховано значення показника χ_{emp}^2 для порівняння з відповідним табличним значенням $\chi_{крит}^2$.

Порівняльний аналіз результатів дослідження свідчить, що на формувальному етапі педагогічного експерименту контрольна й експериментальна групи мають статистично значущі відмінності, які є підставою для відхилення нульової гіпотези H_0 та прийняття альтернативної гіпотези H_1 : вищий рівень кожного критерію в експериментальних групах порівняно з контрольними пояснюється педагогічним ефектом у зв'язку з запровадженням запропонованої системи формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки.

Таким чином, авторська система формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі фахової підготовки успішно апробована в ході формувального етапу педагогічного експерименту. Якісний і кількісний аналіз одержаних результатів підтвердив її ефективність та

потребу в упровадженні в закладах вищої освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в обґрунтуванні та узагальненні педагогічних засад формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки. Отримані в процесі дослідження результати підтвердили покладену в його основу гіпотезу. Їхні узагальнення дають можливість сформулювати загальні **висновки**:

1. Проаналізовано наукові праці українських і закордонних учених, присвячені підготовці фахівців залізничного транспорту, і констатовано: сьогоднішній стан вузькопрофесійної вищої залізничної освіти не в змозі забезпечити успішну адаптацію випускників до сучасних соціокультурних умов інженерної праці, здійснити синтез теоретико-технологічних, аксіологічних, акмеологічних, культурологічних та операціонально-технологічних аспектів освітньої політики, не використовуючи установки на професійні знання як засіб збереження й розвитку культури, а не лише як спосіб задоволення потреб соціально-виробничої практики.

Реалізація цього синтезу потребує від закладів вищої освіти залізничного профілю не стільки належного інформаційного забезпечення й глибоких сучасних технічних знань, скільки високої духовності та культуровідповідної моделі поведінки інженера в суспільстві, яка не є вродженою, а досягається відповідною системою професійної підготовки, посиленою її педагогізацією з метою подолання технократизму мислення, що переважає в суспільстві. Ефективність і якість інженерної діяльності забезпечуються обов'язковими ознаками: бездоганною репутацією, володінням управлінською культурою, професіоналізмом, довірою людей, безпосереднім зв'язком з високоморальним управлінням залізничними виробничими процесами.

2. На основі здійсненого теоретичного аналізу досліджень у галузі педагогіки, психології, філософії та соціології й власного професійного досвіду встановлено, що управлінська культура майбутнього фахівця – це його статус у суспільстві завдяки особливій професійній поведінці, яка має суспільне значення та виявляється в його правах, ставленнях, обов'язках, привілеях, свободах, вимогах, в індивідуальних зразках поведінки тощо. Її формування передбачає розвиток не лише однієї якості, а професіоналізму, загальної культури й соціальної зрілості. Тому цей процес є цілісним і неперервним.

Доведено, що органічним складником професіоналізму інженера залізничного транспорту є управлінська культура, оволодіння майстерністю взаємодії, співпраці з людьми та співорганізації інженерної діяльності відповідно до виробничих цілей, гарантування безпеки руху великої кількості людей, пасажирів і вантажів, якісної адаптації до встановлення порядку між елементами виробництва, транспортними засобами в умовах термінового прийняття правильних і доцільних управлінських рішень. Серед термінів, що обрано для дослідження, авторським є конструкт «управлінська культура інженера

залізничного транспорту», під яким розуміємо високий рівень виявлення інтелігентності, соціальної зрілості й професіоналізму в цілепокладанні, плануванні, виконанні управлінських рішень, пов'язаних з удосконаленням інженерної праці та духовної взаємодії з людьми, позитивним ставленням до них, залізничної галузі, найважливіших цінностей життя.

3. Педагогічні засади концепції формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в закладах вищої освіти залізничного профілю побудовано на органічній єдності педагогізації, соціалізації та культурологічної спрямованості професійної підготовки.

Концепція формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту розглядається у вигляді трьох концептів (методологічний, теоретичний і практичний), які базуються на шести положеннях: *перше положення* концепції пов'язано з розробленням педагогічної стратегії формування управлінської культури інженера залізничного транспорту в процесі професійної підготовки; *друге положення* концепції стосується реформування професійної підготовки фахівців залізничного профілю шляхом пошуку науково обґрунтованих прогресивних змін, які працюють на перспективу; *третьє положення* концепції пов'язано з теоретичним обґрунтуванням педагогічних засад формування управлінської культури і полягає в науковій доцільності педагогічного впливу єдності розвитку свідомості й самосвідомості відповідно до культурологічного, аксіологічного, акмеологічного підходів; *четверте положення* концепції прогнозує оновлення професійної підготовки інженера залізничного транспорту на основі теоретико-педагогічного обґрунтування високого соціального статусу управлінської культури інженера залізничного транспорту, яку з методолого-педагогічних засад розглянуто як соціально-педагогічний феномен професіоналізму фахівця, особливістю якого є постійне прагнення до інноваційного вдосконалення інженерної праці; *п'яте положення* концепції полягає в орієнтації викладачів на принципово нову систему викладання теоретичних знань на основі педагогічної філософії масштабного, всезагального і одиничного, спільного й індивідуального; *шосте положення* концепції передбачає подолання вузького професіоналізму в процесі фахової підготовки, дійсну перевірку необхідної професійної готовності, презентацію світоглядної позиції інженера, рефлексію проблемних ситуацій.

На основі концепції розкрито сутність соціалізації формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки, під якою розуміють процес і результат включення студента в соціальні відносини та суспільну діяльність.

4. Виявлено й охарактеризовано структуру управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту у процесі професійної підготовки, що містить: *культурологічний* (особиста цінність свідомого вибору професії; глибоке усвідомлення загальної культури особистості, культури професійної діяльності й професійного спілкування; розуміння моральних норм управління); *аксіологічний* (інтеріоризація духовно-моральних цінностей; мотивація професійної діяльності; прагнення до вдосконалення власної управлінської культури); *когнітивний*

(наявність знань організаційно-правових основ управлінської діяльності; сформованість сукупності управлінських компетенцій (організаційно-конструктивні, проектувальні, гностичні, дослідницькі, діагностично-корекційні, координаційно-консультативні); високий рівень розвиненості креативності – здатності мислити творчо, знаходити нестандартні вирішення професійних ситуацій і завдань, продукувати нові знання); *праксеологічний* (готовність до лідерства та роботи в команді; здатність виявляти елементи управлінської культури при виконанні професійних завдань; уміння управляти своїми діями та відносинами; соціальна відповідальність за наслідки виконання професійних завдань і своїх управлінських рішень) та *рефлексивний* (переосмислення змісту власної свідомості й набуття нової якості управлінської культури; моделювання системи самоаналізу сформованості елементів управлінської культури, що стосується особистісних і діяльнісних характеристик майбутнього інженера залізничного транспорту та прогнозування шляхів її подальшого вдосконалення; здатність спрямовувати власну активність на себе, на власні особливості самопобудови й саморозвитку) *компоненти*.

Установлено, що кожний компонент має критерії (мотиваційний, ціннісно-орієнтаційний, операційний, діяльнісно-технологічний, рефлексивно-оцінювальний) і показники, що відображають їхню сутність. Висвітлено рівні сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту (початковий, середній, високий).

5. Формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту потребувало розробки та експериментальної перевірки спеціальної системи такого процесу, спрямованої на відродження кращих традицій у навчальному процесі закладів вищої освіти залізничного профілю та на їхній основі забезпечення високої мотиваційної готовності викладачів і студентів до засвоєння нових професійно високих культурологічних цінностей та цілей для реалізації різноманітних форм набуття управлінської культури суб'єктами навчання.

Відповідно до концепції досліджуваного явища обґрунтовано доцільність функціонування системи формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки з позиції взаємодії системного, синергетичного, компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, акмеологічного, аксіологічного, партисипативного та суб'єктного наукових підходів. Обґрунтовано складники системи, спрямовані на формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки, структурні елементи якої перебувають у взаємозв'язку.

У запропонованій системі забезпечена єдність її компонентів, яку розглянуто як дієвий і доцільний шлях до освоєння управлінської культури як особистісної цінності, як успішне здійснення інженером свого призначення в професії, що створює умови для подолання певних труднощів у майбутній професійній діяльності.

Базові характеристики досліджуваної системи об'єднують такі елементи:

методологічні підходи й принципи, компоненти професійної підготовки майбутніх інженерів залізничного транспорту; педагогічні умови, критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного феномену; форми й методи організації професійного навчання майбутніх фахівців залізничного профілю; дидактично взаємопов'язані етапи реалізації системи; результат навчання – сформованість управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки. Проведено моделювання підготовки студентів, виражене у вигляді моделі цієї системи.

Динаміка рівневих характеристик доводить, що позитивні зміни в експериментальних групах відбулися в усіх рівнях сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту та були значно вищими, ніж у контрольній групі, як-от: на 23,9 % зросла кількість студентів з високим рівнем сформованості зазначеного утворення; із середнім – збільшилася на 5,4 %, відповідно, зменшилася кількість студентів з початковим рівнем на 29,3 %.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної перевірки системи формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки, зокрема методами математичної статистики (критерій Пірсона), підтвердив педагогічну доцільність упровадження авторської системи такого процесу.

6. У зв'язку зі змінами пріоритетів професійної підготовки майбутніх інженерів залізничного транспорту обґрунтовано та розроблено програму внутрішньоуніверситетської педагогічної підготовки викладачів закладів вищої освіти залізничного профілю для формування в студентів та викладачів управлінської культури в умовах навчання й позааудиторної роботи, шляхом організації роботи «Школи професіоналізму викладача» та постійного теоретико-педагогічного семінару «Управлінська культура – складова професіоналізму інженера залізничного транспорту» та проведення комплексу заходів (наукове консультування, тренінгові заняття, професійні дискусії, майстер-класи, науково-методичні семінари, дослідницькі квести).

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування в майбутніх інженерів залізничного транспорту управлінської культури. Перспективним є пошук шляхів інтеграції та здійснення взаємодії різних за фахом викладачів у створенні спільних науково-педагогічних комплексів культурологічного впливу на професіоналізм випускників закладів вищої освіти залізничного профілю; удосконалення загальнокультурного рівня професійного самовираження фахівців залізничної галузі; дослідження особливостей підготовки майбутніх інженерів залізничної галузі в зарубіжних країнах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Сущенко Р. В. Педагогічні засади формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту: теорія і практика: [моногр.]. Запоріжжя, 2017. 448 с.
2. Сущенко Р. В. Визначальні фактори державного впливу на якість

професійної освіти залізничників в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*: зб. наук. праць [Херсонський національний технічний університет]. Херсон, 2012. Вип. 2 (7). С. 232–236.

3. Сущенко Р. В. Стратегічні пріоритети управління якістю вищої освіти майбутніх спеціалістів залізничної галузі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2012. Вип. 26 (79). С. 369–375.

4. Сущенко Р. В. Концептуальні та методологічні парадигми професійної підготовки інженерів залізничного транспорту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2013. Вип. 31 (84). С. 354–361.

5. Сущенко Р. В. Теорія і практика формування й розвитку управлінської культури інженера залізничного транспорту на шляху вдосконалення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2013. Вип. 32 (85). С. 402–409.

6. Сущенко Р. В. Проблема подолання вузького професіоналізму в процесі підготовки майбутніх фахівців залізничної галузі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журн. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. № 5 (31). С. 318–327.

7. Сущенко Р. Корекція парадигм вузівського педагогічного процесу з метою прискорення професійного зростання інженера залізничного транспорту. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. праць. Хмельницький: ХГПА, 2014. Вип. 17. С. 185–190.

8. Сущенко Р. В. Аналіз генезису феномена «управлінська культура» з метою удосконалення професійної підготовки інженерів залізничного транспорту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 37 (90). С. 380–387.

9. Сущенко Р. В. До проблеми педагогізації професійної підготовки інженерів залізничного транспорту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 36 (89). С. 384–395.

10. Сущенко Р. В. Культурологічна складова фахової підготовки інженерів залізничного транспорту (теоретичний аспект). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 39 (92). С. 377–382.

11. Сущенко Р. В. Оновлення концептуальних підходів до формування майбутнього інженера залізничного транспорту. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*: зб. наук. праць. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2014. № 9–10. С. 100–108.

12. Сущенко Р. В. Основні психолого-педагогічні орієнтири фахової підготовки майбутніх інженерів залізничного транспорту. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журн. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. № 6 (40). С. 246–256.

13. Сущенко Р. В. Парадигмальні зміни у професійній підготовці нового інженера залізничного транспорту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 34 (87). С. 326–333.

14. Сущенко Р. В. Педагогизация процесса формирования управленческой культуры будущего инженера железнодорожного транспорта. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*: науч. журн. Тольятти: НП «Ин-т направленного образования», 2014. № 2 (7). С. 75–77.

15. Сущенко Р. В. Педагогіка формування управлінської культури інженерів залізничного транспорту нового покоління. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогіка та психологія. Чернівці: ЧНУ, 2014. Вип. 704. С. 173–182.

16. Сущенко Р. В. Управлінська культура інженера залізничного транспорту та її роль у запобіганні конфліктних ситуацій. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Сер.: Педагогіка. Психологія. Філософія. Київ: вид. центр НУБП України, 2014. Вип. 199, ч. 2. С. 291–298.

17. Сущенко Р. В. Управлінська культура як складова професіоналізму майбутніх інженерів залізничного транспорту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 35(88). С. 315–322.

18. Сущенко Р. В. Формирование управленческой культуры инженера железнодорожного транспорта как важнейшей профессионально-личностной ценности. *ОРАЛДЫҢ ҒЫЛЫМ ЖАРШЫСЫ*: науч.-теорет. и практ. журн. Сер.: Педагогические науки. Психология и социология. Физическая культура и спорт. Казахстан: ЖШС «Уралнаучкнига», 2014. № 33 (112). С. 37–43.

19. Sushchenko R. Management Culture and Administrative Professionalism in Railway Transportation. *International journal of economics and society*. Memphis, USA: ICES Foundation, 2015. Vol. 1, issue 1 (April). P. 47–51.

20. Сущенко Р. В. Детермінанти професійного навчання, спрямованого на формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 45 (98). С. 242–249.

21. Сущенко Р. В. Педагогические парадигмы формирования управленческой культуры будущих инженеров железнодорожного транспорта. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Сер.: Педагогіка. Психологія. Філософія. Київ: Міленіум, 2015. Вип. 208, ч. 2. С. 332–344.

22. Сущенко Р. В. Педагогічна підготовка викладачів до формування у майбутніх інженерів залізничного транспорту управлінської культури. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 43 (96). С. 388–396.

23. Сущенко Р. В. Педагогічний вплив – органічна константа формування управлінської культури інженера залізничного транспорту. *Педагогіка формування*

творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 42 (95). С. 345–352.

24. Сущенко Р. В. Професійна готовність викладачів залізничних ВНЗ до формування управлінської культури студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 44 (97). С. 319–330.

25. Сущенко Р. В. Тенденции формирования управленческой культуры будущих инженеров железнодорожного транспорта Украины в процессе профессиональной подготовки. *Debata Edukacyjna*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UR, 2014. Nr 7. S. 92–104.

26. Сущенко Р. В. Формирование управленческой культуры инженера железнодорожного транспорта: концептуальный аспект. *Карельский научный журнал*. Петрозаводск: НП ОДПО «Ин-т направленного профессионального образования», 2015. № 1 (10). С. 74–77.

27. Сущенко Р. В. Формування управлінської культури майбутнього інженера залізничного транспорту як процес педагогічний. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 41 (94). С. 318–327.

28. Сущенко Р. В. Форсайт управлінської культури – вектор професійної підготовки інженера залізничного транспорту. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*: наук. журн. Сер.: Педагогіка і психологія. Дніпропетровськ, 2015. № 2 (10). С. 216–222.

29. Сущенко Р. В. Цілі та цінності сучасної професійної підготовки інженерів залізничного транспорту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 40 (93). С. 273–280.

30. Сущенко Р. Науково-педагогічні підходи до формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. журн. Суми: вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. № 3 (57). С. 515–525.

31. Сущенко Р. Органічна єдність соціального й педагогічного факторів у формуванні управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту. *Теорія і практика управління соціальними системами*: щоквартал. наук.-практ. журн. Сер.: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. Харків: НТУ «ХП», 2016. № 2. С. 109–117.

32. Сущенко Р. В. Педагогічні умови впливу масової позааудиторної роботи на формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту. *Педагогічний дискурс*: зб. наук. праць. Хмельницький: ПП Мошак М. І., 2016. Вип. 20. С. 177–182.

33. Сущенко Р. В. Формування управлінської культури студентів залізничних ВНЗ засобами позааудиторної роботи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2016. Вип. 46 (99). С. 350–361.

34. Сущенко Р. В. Фактори дієвого психолого-педагогічного впливу на

формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2017. Вип. 52(105). С. 304–316.

35. Сущенко Р. В. Педагогічний аналіз сформованості управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту: результати експериментального дослідження. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2017. Вип. № 56 (109) – 57 (110). С. 236–243.

Опубліковані праці апробаційного характеру

36. Сущенко Р. В. Вектори розвитку управлінської культури керівників залізничної галузі. *Сучасні проблеми державного регулювання соціально-економічного розвитку України*: зб. наук. праць [Донецький державний університет управління]. Сер. : Державне управління. Донецьк: ДонДУУ, 2011. Вип. 213, т. XII, ч. 1. С. 320–331.

37. Сущенко Р. В. До проблеми розвитку управлінського професіоналізму керівників залізничної галузі. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_2_14.

38. Сущенко Р. В. Проблема державного управління якістю вищої освіти фахівців залізничної галузі. *Сучасні проблеми та перспективи державного управління соціально-економічним розвитком*: зб. наук. праць. Сер.: Державне управління. Донецьк: ДонДУУ, 2012. Вип. 235, т. XIII, ч. 2. С. 216–224.

39. Сущенко Р. В. Особенности развития профессионализма будущих инженеров железнодорожного транспорта в процессе профессиональной подготовки. *Гуманитарные науки в современном мире*: материалы VI междунар. науч.-практ. интернет-конф. (Тамбов, 30 ноября – 10 декабря 2013 г.). Тамбов: изд-во ИП Чеснокова А. В., 2014. С. 62–64.

40. Сущенко Р. В. Подолання суперечностей на шляху підвищення якості вищої освіти фахівців залізничної галузі. *Moderní vymoženosti vědy – 2013: materiály IX mezinárodní vědecko-praktická konference* (Praha, 27 ledna – 05 února 2013 r). Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2013. Díl 75. Technické vědy. S. 25–27.

41. Сущенко Р. В. Професійна підготовка інженера залізничного транспорту в умовах глобалізаційних змін. *Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку*: тези міжнар. наук. конф. (Дніпропетровськ, 21–22 лист. 2013 р.). Дніпропетровськ: вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2013. С. 46–47.

42. Сущенко Р. В. Стратегія дієвого управлінського впливу на якість вищої освіти залізничників. *Модернізація загальної та професійної освіти в умовах глобального світу*: тези допов. всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 22–23 берез. 2013 р.). Запоріжжя: КПУ, 2013. С. 49–50.

43. Сущенко Р. В. Фактори впливу вищих технічних навчальних закладів на професіоналізацію майбутніх працівників залізничної галузі. *Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук*: матеріали III всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (Дніпропетровськ, 20 груд. 2013 р.): [у 5-и ч.]. Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація»,

2013. Ч. 2. С. 46–47.

44. Сущенко Р. Запобігання причин професійного вигорання інженера залізничного транспорту як предмет психолого-педагогічного аналізу. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 3 груд. 2014 р.): [у 4-х ч.]. Суми : вид.-вироб. підприємство «Мрія», 2014. Ч. 13. С. 219–222.

45. Сущенко Р. В. Навчання інженера залізничного транспорту як процес особистісно-професійного розвитку. *Věda a vznik – 2014: materiály X Mezinárodní vědecko-praktická konference* (Praha, 22–30 prosinců 2014). Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2014. Díl 7. Politické vědy. Pedagogika. S. 66–68.

46. Сущенко Р. В. Соціальна роль формування та адаптації управлінської культури майбутнього інженера залізничного транспорту. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку*: матеріали XVI всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. конф. (Київ, 26–27 груд. 2014 р.). Київ: ГО «ІОМП», 2014. С. 210–212.

47. Сущенко Р. В. Шляхи формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців технічного університету. *Наука і вища освіта*: тези доповідей учасників XXI міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (Запоріжжя, 18 квіт. 2014 р.). Запоріжжя: КПУ, 2014. С. 419.

48. Сущенко Р. Управлінська культура – культура професіоналізму інженера залізничного транспорту. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 3 груд. 2015 р.): [у 4-х ч.]. Суми: вид.-вироб. підприємство «Мрія», 2015. Ч. 4. С. 193–196.

49. Сущенко Р. В. Педагогічні проблеми формування управлінської культури інженера залізничного транспорту. *Kluczowe aspekty naukowej działalności – 2015: materiály XI Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji* (Przemysł, 7–15 stycznia 2015). Przemysł: Nauka i studia, 2015. Vol. 6. Pedagogiczne nauki. S. 77–80.

50. Сущенко Р. В. Педагогічні умови ефективного впливу викладачів на формування культури інженера залізничного транспорту. *Професійна свобода особистості у вимірах гуманістичної спадщини Антона Макаренка та Івана Зязюна*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 13 берез. 2015 р.). Полтава, 2015. С. 133–135.

51. Сущенко Р. В. Розвиток духовно-інтелектуального потенціалу професійної підготовки інженерів залізничного транспорту в інтерпретації академіка І. А. Зязюна. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14–15 трав. 2015 р.). Харків: НТУ «ХП», 2015. Вип. 43 (47), ч. 2. С. 41–49.

52. Сущенко Р. В. Управлінська культура інженера залізничного транспорту як особливий вид досягнення вищого способу професійного життя. *Новини на научния прогрес – 2015*: матеріали за XI-а междунар. науч. практ. конф. (Софія, 17–25 август 2015 г.). Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2015. Т. 4: Педагогически науки. Физическа култура и спорт. С. 16–18.

53. Сущенко Р. В. Управлінська культура майбутнього фахівця залізничного транспорту – підґрунтя професійного успіху. *Наука і вища освіта*: тези допов.

учасників XXIII міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (Запоріжжя, 23 квіт. 2015 р.). Запоріжжя: КПУ, 2015. С. 334–335.

54. Сущенко Р. Пріоритети модернізації та оновлення професійної підготовки майбутніх фахівців залізничного транспорту. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 8 груд. 2016 р.): [у 3-х ч.]. Суми: ФОП Цьома С. П., 2016. Ч. 2. С. 72–75.

55. Сущенко Р. Управлінська культура – ознака професіоналізму інженера залізничного транспорту. *Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації*: зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 лютого 2016 р.). Київ: Міленіум, 2016. С. 243–244.

56. Сущенко Р. В. Взаємозв'язок управлінської культури й успішної праці інженерів залізничного транспорту. *Актуальні дослідження в соціальній сфері*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 16 трав. 2016 р.). Одеса: Видавець «Букаєв Вадим Вікторович», 2016. С. 194–196.

57. Сущенко Р. В. Концептуально-ціннісне оновлення процесу формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничної галузі. *Наука і вища освіта*: тези допов. XXIV міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (Запоріжжя, 8 квіт. 2016 р.). Запоріжжя: КПУ, 2016. С. 277–278.

58. Сущенко Р. В. Культурологічні орієнтири формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в світлі педагогічних ідей І. А. Зязюна. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. праць за матеріалами II міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 трав. 2016 р.): [2-х ч.]. Харків: НТУ «ХП», 2016. Вип. 45 (49), ч. 1. С. 101–112.

59. Сущенко Р. В. Позааудиторна робота як фактор впливу на формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту. *Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку*: тези доповідей Другої всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 17–18 берез. 2016 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2016. С. 62–64.

60. Сущенко Р. В. Управлінська культура інженера залізничного транспорту – потужний ресурс розвитку залізничної галузі. *Інноваційні процеси у сучасному просторі юридичної освіти*: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ: Інновація, 2016. С. 92–93.

61. Сущенко Р. В. Фактори впливу викладачів вищих навчальних закладів на формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту. *Наука, освіта, суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 29–30 січня 2016 р.). Одеса: ГО «ІОМН», 2016. С. 52–55.

62. Сущенко Р. Психолого-педагогічні компоненти формування управлінської культури майбутнього інженера залізничного транспорту. *Науковий вісник Львівської академії*: зб. наук. праць. Сер.: Педагогічні науки. Кропивницький: КЛА НАУ, 2017. Вип. 1. С. 178–181.

АНОТАЦІЇ

Сущенко Р. В. Педагогічні засади формування управлінської культури у майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія МОН України, Хмельницький, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню педагогічних засад формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки, яка є складником професіоналізму; розкрито зміст понять «управлінська культура інженера залізничного транспорту», «педагогізація» процесу формування управлінської культури; розроблено й експериментально перевірено систему формування управлінської культури та її модель, педагогічні парадигми й теоретико-педагогічні концепти педагогічного процесу, спрямованого на формування управлінської культури майбутнього інженера в умовах професійного навчання та позааудиторної роботи.

Результати, отримані в процесі експериментальної перевірки системи формування управлінської культури майбутніх інженерів залізничного транспорту у закладах вищої освіти залізничного профілю, свідчать про їхню ефективність та доцільність упровадження в процес професійної підготовки спеціалістів вищої школи.

Ключові слова: майбутній інженер залізничного транспорту, управлінська культура, викладач, сучасна парадигма, професійна підготовка, професіоналізм, педагогізація, соціалізація.

Сущенко Р. В. Педагогические основы формирования управленческой культуры у будущих инженеров железнодорожного транспорта в процессе профессиональной подготовки. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования». – Хмельницкая гуманитарно-педагогическая академия МОН Украины, Хмельницкий, 2018.

Диссертация посвящена исследованию педагогических основ формирования управленческой культуры будущих инженеров железнодорожного транспорта как составляющей их профессионализма; раскрыто содержание понятия «управленческая культура инженера железнодорожного транспорта», «педагогизация» процесса формирования управленческой культуры. Разработана и экспериментально проверена система и ее модель, педагогические парадигмы, теоретико-педагогические концепты вузовского педагогического процесса, способствующего формированию управленческой культуры будущего инженера в условиях профессионального обучения и внеаудиторной работы.

Результаты, полученные в процессе экспериментальной проверки системы формирования управленческой культуры будущих инженеров железнодорожного

транспорта в учреждениях высшего образования железнодорожного профиля, свидетельствуют об их эффективности и целесообразности внедрения в процесс профессиональной подготовки специалистов высшей школы.

Ключевые слова: будущий инженер железнодорожного транспорта, управленческая культура, преподаватель, современная парадигма, профессиональная подготовка, профессионализм, педагогизация, социализация.

Sushchenko R. V. Pedagogical Principles of Formation of Managerial Culture of the Future Railway Engineers in the Process of Professional Training. – The qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04 «Theory and Methods of Vocational Training». – Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy Ministry of Education and Science of Ukraine, Khmelnytskyi, 2018.

The dissertation deals with the study of the pedagogical bases of the future railway engineers' management culture, that is a component of the professionalism, the content of the concept «engineer's management culture» has been revealed, the research program, model, pedagogical paradigms, theoretical-pedagogical concepts and methodological guidelines of the university pedagogical process have been developed and experimentally tested directed to the forming of the future engineer's management culture under the conditions of professional training and extra-curricular work.

The essence of the concept of «pedagogization» of the process of the management culture formation during the future railway engineers training, the features of higher education flexible program of the psychological and pedagogical lecturers' training, who do not have the basic pedagogical education, working at the railway higher educational establishments has been specified. The technology of the management culture's formation has been improved, the portrait of the modern engineer, who has a management culture, has been characterized, the pedagogical requirements for the using of the informative and communicative technologies in the management culture's formation have been proposed.

It is revealed that the managerial culture of the railway engineer is the personal status in the society, special professional behavior that has social significance and manifested in the rights, attitudes, duties, privileges, freedoms, requirements, in particular individual patterns of behavior, etc. The formation implies the development of not a single quality, but the development of professionalism, general culture, social maturity, therefore, this process is integral and continuous.

It has been proved that managerial culture of the engineer concentrates all professional and personal findings that are characteristic to socially significant personality.

The assumption about the organic combination of professional training and the formation of managerial culture of the future engineers has been confirmed. The integrity of the purposeful pedagogical process at higher educational establishment ensures the competitiveness of the graduates at the expense of the formation of their

intelligence, sociality and professionalism, which are the main indicators of managerial culture.

The theoretical and pedagogical concept of the formation of managerial culture of the future railway engineers at higher railway educational institutions is created as a system of scientific and pedagogical framework, based on the organic unity of general theoretical, pedagogical, social and cultural systems aimed at the professional training of the railway engineers.

The indication of the formed managerial culture is the highest level of personal, psychological, social and professional development of the student, which reflects his or her adequate attitude to the railway industry, the assimilation of cultural, moral, professional norms and rules of conduct in the society, communication and knowledge, domination of positive motives, cultural values, contents, plans and creative potential.

It has been proved by the research work that managerial culture of the railway engineer is a voluntary choice of the highest level of responsibility, including it in free and independent creative social practices, which provides the formation of socio-cultural modernization of the railway industry. Therefore, the process of forming the managerial culture of the future engineer acts as a factor in the deepening of culture of pedagogical process at the higher railway educational institutions.

According to this approach, the initiating factors and the content of the internal university teachers' training, pedagogical technology, aimed at updating of the pedagogical process, extra-curricular work focused on the determination of the managerial culture of the future engineer of the railway transport as a high alliance of intelligence, sociality and professionalism in solving of managerial problems have been offered. All this is connected with the improvement of engineering activity, which combines the qualifications in the strict sense of the word, social behavior, the ability to work in a team, and love for renewal and risk. The culture of leadership is formed by the professional renovation throughout life.

The research has found out that significant positive changes in the formation of the managerial culture in extra-curricular work happen due to socialization, integration of all parts of the University impact on the updating and harmonization of professionalism, innovative development of the cultural potential, primary professional interests, acceleration of the process of adaptation to practical engineering activity through the use of managerial culture in the process of analyzing and solving the specific engineering problems.

The results, obtained in the process of experimental verification of the pedagogical bases of the future railway engineers' management culture in the railway higher educational establishments indicate their effectiveness and expediency of the introducing into the professional training's process of the professional technical specialists of the higher technical school.

Key words: future railway engineer, management culture, lecturer, modern paradigm, professional training, professionalism, pedagogization, socialization.

Підписано до друку 11.04.2018 р. Формат 60x84/16.
Друк офсетний. Кегль Times New Roman. Ум. друк. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Замовлення № 189.

Видавець ПП Заколотний М. І.
м. Хмельницький, вул. Соборна, 55
тел.: (0382)777-717
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3770 від 28.01.2010 р.